

Slovenské mimovládne „rozvojové“ organizácie ako politickí aktéri

Tomáš Profant¹

Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha

Slovak Non-Governmental 'Development' Organizations as Political Actors. The article attempts to pose questions about the political character of the Slovak non-governmental „development“ organizations. It first uses three typologies to ask what kind of actor they are. Then it focuses on the period before 1998 to ask about the continuities in the political activities of the NGOs after 1998 with the NGOs before the fall of Vladimír Mečiar's government. In the last section it focuses on their advocacy work, reproduction of colonial stereotypes, corruption abroad and the problem of ownership as political issues that are salient for the slovak NGOs.

Sociológia 2015, Vol. 47 (No. 1: 113-138)

Key words: *Slovak development cooperation; non-governmental development organizations; political actors; stereotypes; partnership*

Úvod

Významnou časťou mimovládneho sektora na Slovensku sú „rozvojové“² organizácie. Vo svojej práci sa najčastejšie venujú „rozvojovej“ spolupráci a globálnemu (rozvojovému) vzdelávaniu. Ich deklarovaným cieľom je pomáhať najmä v krajinách, ktoré sú prijímateľmi oficiálnej rozvojovej pomoci a na Slovensku zvyšovať povedomie o tejto aktivite a o súčasných globálnych problémoch. Väčšinou sú závislé na financovaní od štátu, ale využívajú aj zdroje z EÚ a najmä kresťanské mimovládne rozvojové organizácie (MVRO) aj od súkromných donorov.

Napriek tomu, že slovenské MVRO sú významnou súčasťou neziskového sektora, existuje len obmedzené množstvo výskumu venovaného priamo týmto aktérom a neviem o žiadnom, ktorý by bol zasadený do relevantného teoretického rámca. (Pozri napr. Brezáni 2013; Fialová – Frankovská – Michalko – Potanovičová – Tihlárková 2012; Fialová 2011; Micháľková 2013) Preto je mojim cieľom s použitím sekundárnej literatúry vytvoriť takýto rámec, ktorý bude zahŕňať tri typológie (druhá časť). V ňom si budem môcť položiť otázku: akými aktérmi sú slovenské MVRO? Druhým cieľom bude predstaviť existujúci a vlastný výskum a naznačiť argumenty relevantné pre tento rámec a uvedenú otázku (tretia časť). Štvrtá a piata časť si budú klásť za cieľ vyvolať diskusiu o politickom charaktere slovenských MVRO a prvú otázku doplnia nasledovne: ak sú slovenské MVRO politickými aktérmi, akými sú politickými aktérmi? Najprv sa zameriam na kontinuitu v politickom pôsobení MVO

---

¹ Korešpondencia: Mgr. Tomáš Profant, Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. Nerudova 3, 118 50 Praha 1 – Malá Strana, Česká republika. E-mail: profant@iir.cz

s obdobím pred rokom 1998 a následne na významné politické prvky v aktivitách MVRO.

Vychádzať budem z existujúcich výskumov (viď vyššie) a primárnych zdrojov v podobe webových stránok MVRO a výročných správ (napr. Nadácie Pontis, Človeka v ohrození, PDCS, SFPA, Slovenskej katolíckej charity, atď.), rozhovorov s reprezentantami MVRO, ktoré som s nimi viedol počas rokov 2012 a 2013 (Rozhovory č. 4, 7, 8, 10, 12, 13)³ a na základe pozorovania ich aktivít na množstve stretnutí, ktorých som sa za ostatných pár rokov zúčastnil⁴. Pod MVRO rozumiem riadnych členov Platformy⁵, v ktorej sú združení, pričom bližšie sa venujem najmä Človeku v ohrození a Nadácii Pontis⁶. Hlbšie skúmanie by zrejme viedlo k vytvoreniu subtypov MVRO napríklad podľa náboženskej afiliácie, podľa pôsobenia viac doma alebo v zahraničí, či iného odlišenia ich aktivít, alebo odlišenia ľudí vykonávajúcich tieto aktivity. Takáto detailnejšia diferenciácia presahuje možnosti tohto článku a ja sa zameriam len na niektoré aspekty MVRO. Voľnejší prístup k metodológii odráža moju snahu poskytnúť viac náčrt analýzy a určenie smeru, ktorým by sa mohla uberať, než jasne vymedzený výskum, ktorý by umožnil parciálne, ale omnoho silnejšie závery. Mojim cieľom je viac formulovať vedecké otázky o povahe časti slovenského neziskového sektora, než na ne s definitívnou platnosťou odpovedať. V nasledujúcej sekcii preto začnem s teoretickým rámcom a typológiami mimovládneho sektora.

---

² Pojem „rozvoj“ je v úvodzokách, keď implikuje posun od horšieho k lepšiemu, avšak prax tomuto označeniu nezodpovedá. (Pre dôkladnejšiu verziu tohto argumentu pozri napr. Ziai 2007 a Profant 2013a) V pomenovaniach ako rozvojový diskurz, či rozvojové štúdia úvodzovky nie sú, keďže tu ide o pomenovanie súboru praktík spornom až pri bližšom skúmaní. Cieľom je poukázať na rozpor medzi praxou „rozvoja“ a tým, čo implikuje, a oslabiť tak moc tohto diskurzu.

³ Tieto rozhovory sú súčasťou širšieho súboru rozhovorov s respondentami z Nadácie Pontis, Človeka v ohrození a PDCS určených pre skúmanie diskurzu slovenskej „rozvojovej“ spolupráce a v tomto texte som využil iba tie, ktoré sú tu uvedené. Dohromady ich bolo 15 a venovali sa najmä otázkam spojeným s rozvojovým diskurzom, avšak niektoré otázky sa týkali napríklad vzťahov medzi SAMRS (Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu) a MVRO, či inštitucionálnych záležitostí.

⁴ Napr. Rozvojový deň 18.11.2013, Deň Afriky 25.5.2013, Diskusia Zaslúžia si Afričania Modré z neba? 15.4.2013 (pozri Profant 2013b), Workshop Etika v rozvoji 3.6.2013, Zasadnutie pracovnej skupiny Koherencia politik pre rozvoj 17.6.2013, Stretnutie pracovnej skupiny Globálne a rozvojové vzdelávanie 8.2.2013, Diskusia Komu slúži rozvojová spolupráca? 28.3.2012 a ďalšie.

⁵ Riadnymi členskými organizáciami PMVRO sú: ADRA – Adventistická agentúra pre pomoc a rozvoj, Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica, Centrum pre európsku politiku, Človek v ohrození, eRko – hnutie kresťanských spoločenstiev detí, Evanjelická diakonia ECAV na Slovensku, Fairtrade Slovakia, Habitat for humanity – Europe and Central Asia, Inštitút medzinárodnej spolupráce – sila rozvoja, Magna Deti v núdzi, Nadácia Integra, Nadácia Pontis, Nispápace, Otvorený Európsko-slovanský dvor, PDCS, Savio, Slovenská humanitná rada, Slovenská katolícka charita, Slovenské centrum pre komunikáciu a rozvoj, Slovenský červený kríž, RC SFPA, C.A.R.D.O., VŠ zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Združenie Albert pre podporu zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, Glen Slovakia.

⁶ Moje závery sa však týkajú slovenských MVRO vo všeobecnosti, nie iba Pontisu a ČvO.

Typológia mimovládneho sektora

Prvú typológiu preberám od Normana Uphoffa, ktorý diskutuje o tom, „prečo MVO nie sú tretím sektorom“. (Uphoff 1995: 17) Podľa neho „sa skutočný tretí sektor nachádza niekde v inštitucionálnom priestore *medzi* verejným a súkromným sektorom a nepatrí mimovládny organizáciám, ale asociáciám občanov a členským organizáciám“. (Ibid., zvýraznenie pôvodné) Kľúčovou premennou, ktorá odlišuje MVO je ich forma. Môžu byť buď členskými organizáciami, slúžiacimi svojim členom, alebo servisnými organizáciami, ktoré slúžia svojim klientom či príjemcom pomoci. Kým členské organizácie využívajú svojpomocné formy fungovania a zodpovedajú sa členom, pri servisných sú ich klienti v pozícii „ber alebo nechaj tak“. (Ibid.: 19) Súkromné firmy orientované na zisk a neziskové servisné MVO sa na seba v mnohom podobajú a obe patria do súkromného sektora. Tabuľka 1 približuje túto podobu. Zvýraznené sú v nej servisné MVO, ku ktorým majú podľa počtu členov slovenské MVRO najbližšie.

Tabuľka č. 1: **Formy lokálnych inštitúcií podľa sektora**

Verejný sektor		Členský sektor		Súkromný sektor	
Miestna správa	Miestna vláda	Členské organizácie	Kooperatívy	Servisné organizácie	Súkromné podniky
Orientácie miestnych inštitúcií					
Byrokratická	Politická	Svojpomoc		Charita	Podnikanie
Jednanie smerom nahor	Jednanie smerom nadol	Spoločný záujem	Spoločné zdroje	Nezisková orientácia	Zisková orientácia
Rola jednotlivcov vo vzťahu k rôznym druhom miestnych inštitúcií					
Občania subjekty	ako Voliči	Členovia	Členovia	Klienti recipienti	alebo Zákazníci, zamestnanci

Zdroj: Uphoff (1995: 18)

Uphoff ponúka príklad charitatívnej nemocnice, ktorá funguje podobne ako súkromná, akurát poskytuje zdravotnú starostlivosť zadarmo. Naproti tomu v nemocnici spravovanej kooperatívou jej členovia stanovujú pravidlá, poplatky a ak majú sťažnosti, sú v oveľa lepšej pozícii na to, aby dosiahli zmenu.

V typológii od Petrovej a Tarrova (2007) sa otázka členstva blíži participatívnej dimenzii kolektívnej aktivity (mobilizačná kapacita v tabuľke č. 2) a zahŕňa počet ľudí, ktorí sa zapájajú do dobrovoľníckych združení alebo počet ľudí, ktorí sa zúčastňujú demonštrácií a protestných akcií. (Ibid.: 79) Vo všeobecnosti pritom „výskum jasne ukazuje že individuálna participácia je [vo Východnej a strednej Európe] slabá“. (Ibid.: 74) Druhá tabuľka obsahuje aj dimenziu transakčnej kapacity, ktorá charakterizuje schopnosť aktivistov

„vytvárať siete, spolupracovať a komunikovať s inými aktivistami, organizáciami a verejnými inštitúciami a vznášať požiadavky na úkor záujmov niekoho iného“. (Císař 2008: 30) Cieľom tejto tabuľky je ukázať dve zmienené dimenzie a vyjasniť, kde sa nachádza nový transakčný aktivizmus, aby som mohol otvoriť otázku, ako blízko majú svojim správaním slovenské MVRO k tomuto typu MVO.

Tabuľka č. 2: **Typológia aktivizmu**

		Mobilizačná kapacita	
		Vysoká	Nízka
Transakčná kapacita	Vysoká	Starý participačný aktivizmus	Nový transakčný aktivizmus
	Nízka	Epizodická masová mobilizácia	Nový radikálny aktivizmus; Občianska sebaorganizácia

Zdroj: Císař (2008: 32)

Skutočnosť, že ľudia neparticipujú neznamena, že neziskový, mimovládny sektor je slabý. Petrova a Tarrow píšú o tzv. transakčnom aktivizme, ktorý nie je participačný, ale naopak, je omnoho viac súkromný. Charakteristické sú preň „väzby – trvácne i dočasné – medzi organizovanými neštátnymi aktérmi a medzi nimi a politickými stranami, nositeľmi moci a ďalšími inštitúciami“. (Petrova – Tarrow 2007: 79) Ale to, že nevládni aktéri nie sú schopní mobilizovať ľudí nevedie k tomu, že by neboli schopní presadzovať svoje záujmy. Práve naopak, tieto profesionálne aktivistky a aktivisti využívajú iné prostriedky. Ondřej Císař (2008) zozbieral empirický materiál o rôznych typoch politického aktivizmu v Českej republike, ako napríklad o starom participačnom aktivizme (odborníci) alebo transakčnom aktivizme, ktorý má najbližšie k aktérom analyzovaným v tomto článku.⁷ Tieto nové advokačné skupiny využívajú nenásilné demonštrácie, petície, happenings a performancie. Ak aj neuspeli v mobilizovaní takého množstva ľudí, aké sú schopní mobilizovať odborári a odborárky, prekonávajú ich v množstve politických aktivít.

⁷ Rozhodol som sa použiť Císařovu štúdiu vzhľadom na jej teoretickú prepracovanosť a vzhľadom na to, že sa zaoberá otázkami, ktoré sú relevantné pre tento text. Existujú však aj práce zaoberajúce sa slovenským mimovládny sektorom. Pre štúdiu o deliberácii a občianskej participácii pozri Bútorová – Gyarfášová (2010); Plichtová (2010, 2011), k aktívnemu občianstvu pozri Bútorová – Bútor – Strečanský (2012). Pre výskum slovenského národného hnutia po roku 1989 a mobilizáciu proti Mečiarovej politike pred 1998 pozri Malová (2008). Pre štúdiu o kolektívnom environmentálnom konaní pozri napr. teoreticky ukotvenú štúdiu Klocoková – Findor (2008) a Podoba (1998). Ďalej k občianskej spoločnosti pozri Arbe (2012) a Strečanský (2008), pre štúdie o environmentálnom aktivizme pozri Miková – Pauliniová (2002), pre štúdiu o dobrovoľníckej aktivite na Slovensku pozri Brožmanová Gregorová (2012) a pre extenzívny zoznam publikácií o dobrovoľníctve pozri C.A.R.D.O. (2012). Inštitút pre verejné otázky publikuje každý rok súhrnnú správu o stave spoločnosti, ktorá vždy zahŕňa aj jednu kapitolu o MVO a dobrovoľníctve, pozri Bútor (2013) pre rok 2012. Pre štúdiu o náboženstve vo verejnom živote na Slovensku pozri Tižik (2011).

Skutočnosť, že sú schopné presadiť svoje záujmy sa dá vysvetliť „štruktúrou politických príležitostí“ a „prístupom k zdrojom“. (Ibid.: 74-81) Štruktúra politických príležitostí obsahuje niekoľko prvkov. Najvýznamnejším je miera otvorenosti politických inštitúcií. Tieto môžu byť otvorené ako požiadavkám participačných hnutí tak požiadavkám profesionálnych advokačných sietí, ale tiež im môžu byť uzavreté. Ďalším prvkom je štruktúra diskurzívnych príležitostí. Tá poukazuje na symbolickú dimenziu miery otvorenosti. Politické inštitúcie stanovujú diskurz, čím delegitimizujú niektoré požiadavky, napríklad tie od radikálnych anarchistických hnutí.

Politickí aktivisti však potrebujú zdroje na to, aby boli schopní využívať existujúce príležitosti. Tieto zdroje zahŕňajú peniaze, čas, leadership, znalosti a samozrejme ľudí. Čísť identifikuje štyri spôsoby ako zdroje získať – agregáciou od individuálnych členov, vlastnou produkciou napríklad kultúrnych produktov, privlastnením zdrojov už existujúcich organizácií (napríklad iných MVO) a patronátom, teda financovaním z vládnych zákaziek, nadačných grantov alebo súkromných darov. Najdôležitejším pre nových transakčných aktivistov je v Českej republike patronát, keďže sú títo aktivisti a aktivistky závislí na zahraničných donoroch. Jedinou výnimkou je Greenpeace ČR. (Ibid.: 109)

Transakčné aktivistky a aktivisti podporujú postmateriálne ciele, ako sú ľudské práva alebo ochrana životného prostredia. Tieto sú pre nich obvykle omnoho dôležitejšie ako „tradičné“ ciele, napríklad sociálne zabezpečenie v prípade odborov. Vzhľadom na to, že česká spoločnosť je na postmateriálne hodnoty orientovaná len vo veľmi malej miere (Waisová 2010), nie je prekvapivé, že sú to práve malé profesionálne skupiny, ktoré sa týmto témam venujú a nie väčšie participačné hnutia. Skutočnosť, že tieto MVO sú schopné presadzovať témy, ktoré majoritu obyvateľstva do veľkej miery nezaujímajú, je možná iba vďaka ich donorom. (Ibid.: 105) Prípád Greenpeace, MVO, ktorá sa tiež venuje minoritným témam, ukazuje, že nie všetky environmentálne skupiny sú závislé na zahraničných donoroch, ale takáto finančná pomoc je kľúčová pre väčšinu zeleného aktivizmu v Českej republike.

Tretia typológia, ktorá je relevantná pre slovenské MVRO, zahŕňa tri modely vzťahov medzi vládou a neziskovými organizáciami. V suplementárnom modeli „sú neziskovky vnímané ako naplňajúce požiadavky na verejné statky, ktoré vláda zanedbáva“. (Young 2000: 150) Tento model prevládol po nástupe neoliberalizmu v 80. rokoch 20. storočia, kedy došlo k ústupu štátu a MVO nahradili vládu najmä v USA a Veľkej Británii. V komplementárnom modeli „sú neziskovky vnímané ako vládni partneri pomáhajúci pri zaistení verejných statkov financovanom z veľkej časti vládou“. (Ibid.) Toto je prípad tzv. GONGOS (vládou organizované MVO) a QUANGOS (kvázi MVO) (Reinalda 2001: 14), ktoré sú typické pre Japonsko. Tam vláda do veľkej miery kontroluje neziskový sektor a ten je chápaný ako rozšírenie verejného sektora.

(Young 2000: 163) A napokon v opozičnom (adversarial) modeli „neziskovky tlačia na vládu, aby robila zmeny vo verejnej politike a zodpovedala sa verejnosti“. (Ibid.: 151) V tomto modeli fungovali sociálne hnutia v USA v 60. a 70. rokoch 20. storočia. Treba zdôrazniť, že ide o modely a v realite nielen, že existujú tri odlišné typy neziskových organizácií, ale organizácie samotné môžu obsahovať rôzne prvky a byť napríklad suplementárne a opozičné zároveň.

Mojim cieľom v tejto časti bolo predstaviť tri rôzne typológie, aby som mohol vytvoriť teoretický rámec a do neho zasadiť otázku, akými aktérmi sú slovenské MVRO. V prvej typológii rozlišujem medzi servisnými organizáciami v súkromnom sektore a členskými organizáciami v členskom sektore, v druhej typológii je táto os doplnená o schopnosť aktérov dosahovať svoje ciele, pričom kľúčovými faktormi sú štruktúra politických príležitostí a prístup k zdrojom. V tretej typológii je konceptualizovaný vzťah k vláde. V nasledujúcej časti sa pokúsím použiť ľahko dostupné informácie o slovenských MVRO, vlastný a existujúci výskum o nich a naznačiť argumenty relevantné pre predložený teoretický rámec a z neho vyplývajúcu otázku.

Akými aktérmi sú slovenské MVRO?

V rámci prvej typológie sú kľúčové tri faktory: počet členov jednotlivých organizácií, vzťahy v rámci vykonávanej aktivity a finančná orientácia. Celý mimovládny „rozvojový“ sektor na Slovensku pozostáva z malých jednotiek, ktoré zamestnávajú často menej ako desať ľudí a ponúkajú svoje služby („rozvoj“) klientom v zahraničí⁸. Nenájdem tu organizácie so širokou členskou základňou, ktorých cieľom by bolo slúžiť svojim členom (možno s výnimkou Slovenskej katolíckej charity). Za snahu o takýto prístup by bolo možné považovať Fair Trade (v jeho počiatkoch), keď jeho súčasťou boli kooperatívy s členmi ako na Severe, tak na Juhu. (K FT ako dekomodifikácii pozri napr. Fridell 2007: 95-98) Samotný druh činnosti („rozvojové“ projekty) akoby formoval organizácie do malých profesionálnych jednotiek. Príklad FT však ukazuje, že to tak nemusí byť a klientské vzťahy môžu byť nahradené členskými. Celkovo je teda otázne, či slovenské MVRO patria pod tretí sektor. Skôr sú servisnými organizáciami v rámci súkromného sektora, ktorých cieľom však nie je zisk.

V rámci typológie od Petrovej a Tarrowa, ktorá je relevantná pre slovenské MVRO, by sa výskum musel zamerať na mobilizačnú a transakčnú dimenziu a

---

⁸ Napríklad v Človeku v ohrození je v sekcii „Humanitárne a rozvojové projekty“ uvedených päť ľudí, v Pontise sa problematike „rozvojovej“ spolupráce a vzdelávania venuje zhruba sedem ľudí, Magna Deti v núdzi zamestnáva sedem ľudí, v Nadácii Integra pracujú štyria zamestnanci a jedna dobrovoľníčka, ADRA má štyroch zamestnancov, zároveň (podľa vlastnej stránky) spolupracuje s desiatkami dobrovoľníkov a externých spolupracovníkov, Slovenská katolícka charita je naproti tomu zložená z viacerých diecéznych a arcidiecéznych charít z celého Slovenska. Hlbší výskum ich pôsobenia by bol potrebný, aby preskúmal, aký dopad má táto odlišnosť na ich pôsobenie.

štruktúru politických príležitostí a prístup ku zdrojom. Doplňujúcim prvkom by mohlo byť porovnanie s aktivitami českých transakčných aktivistov, ktorých skúmal Císař (2008). Zdá sa, že slovenské MVRO sa v niektorých aspektoch na nich podobajú a v niektorých sa odlišujú.

Ak necháme otázku, či sú vôbec aktivistami pre tretiu typológiu (pozri napr. Bebbington – Hickey – Mitlin 2008), tak v rámci prvej dimenzie sa slovenské MVRO od českých transakčných aktérov značne líšia. Nie sú príliš schopné mobilizovať ľudí⁹. V skutočnosti to ani nie je ich cieľom, keďže je zrejmé, že ľudia na Slovensku by nevyšli do ulíc napríklad kvôli nízkej úrovni sociálnej ochrany zamestnancov v textilnom priemysle v Bangladéši. Tento typ politickej participácie na Slovensku prakticky neexistuje.

Na druhú stranu majú slovenské MVRO viacero možností presadzovať svoj post-materiálny záujem – „rozvoj“. Vytvorili si zastrešujúcu Platformu MVRO, cez ktorú sú napojené na medzinárodnú mimovládnu úroveň, napríklad Concord¹⁰. Sú teda schopné jednať (transact) na medzinárodnej úrovni s ich partnermi v EÚ a (pokúšať sa) presadzovať svoje ciele cez tento kanál. Zároveň sú schopné pracovať aj na národnej úrovni, keďže majú veľmi blízko k Ministerstvu zahraničných vecí (MZV).

Schopnosť presadiť vlastné záujmy sa dá vysvetliť pomocou štruktúry politických príležitostí a prístupu k zdrojom. V prípade slovenských MVRO sú tieto dve prepojené. Začnem so zdrojmi, ktoré sú kľúčové pre vzťah k vláde, pre štruktúru politických príležitostí a takisto pre pozíciu v rámci tretej typológie.

Výskum ukazuje nie príliš prekvapivé zistenie, že „vládne granty hrajú významnú úlohu v komunite organizácií slovenskej občianskej spoločnosti zaoberajúcej sa rozvojovou pomocou. Pre 30% organizácií granty predstavujú 30-40% ich rozpočtov. Viac ako 50% podiel je u 22% MVO a ďalších 22% organizácií tvrdilo, že vládne granty predstavujú významnú zložku ich rozpočtov (80-90%)“ (Brezáni 2013) Čo nepochádza od vlády väčšinou pochádza zo súkromných zdrojov a medzinárodných organizácií. Odlišnosti by bolo možné vysvetliť poukázaním na skutočnosť, že niektoré slovenské MVRO sú kresťanskými organizáciami s príspevkami od individuálnych donorov a donoriiek a od cirkvi¹¹, ďalšie sú niekedy úspešné pri získavaní financovania z EÚ, prípadne z korporátneho sektora. Príkladom môže byť výročná správa Človeka v ohrození. V roku 2012 táto MVRO získala 80% svojho príjmu zo

⁹ Protiargumentom by tu mohlo byť vyjadrenie rektora Vysokej školy sv. Alžbety, Vladimíra Krčméryho, podľa ktorého po relácii Modré z neba „Africké peklo“ „dostali 16-tisíc pozitívnych reakcií“ a prihlásilo sa im „300 Slovákov rôznych profesií, ktorí pod jej vplyvom chcú ísť na misie“ (Bán – Čobejová 2013)

¹⁰ Concord je organizácia, v ktorej sa združujú národné platformy MVRO a medzinárodné siete. (Např. ADRA EÚ)

¹¹ Tu by však bolo treba zahrnúť argument o vzťahu štátu a cirkvi. Napríklad Tížik (2011) poukazuje na privilegovanú pozíciu katolíckej cirkvi vo vzťahu k slovenskej vláde a to aj vo finančných otázkach.

štátneho rozpočtu. (PiP 2013) To je veľmi vysoké číslo a hoci je potrebný podrobnejší výskum ohľadom otázky financovania, Brezáního čísla naznačujú, že kým v Českej republike sú ľudskoprávne, zelené a feministické MVO pod medzinárodným patronátom (Císař – Vráblíková 2013), slovenský sektor MVRO je, rovnako ako český (Horký 2011), pod patronátom štátu.

Nemenej dôležitá otázka sa týka štruktúry politických príležitostí. Zmienená závislosť na štátnom financovaní je samozrejme kľúčová pre dimenziu prístupu k zdrojom, avšak naznačuje aj odpoveď pre štruktúru politických príležitostí a pre celkovú schopnosť presadiť vlastné záujmy. K miere otvorenosti politických inštitúcií sa v niektorých rozhovoroch vyjadrili rôzni zamestnanci MVRO a členovia vedenia ich Platformy. Viacerí hovorili o „vzájomnej závislosti.“¹² Na jednej strane sú MVRO do veľkej miery závislé na finančných zdrojoch štátu, na druhej MZV závisí na schopnosti MVRO robiť projekty. Jeden zamestnanec SAMRS (Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu) dokonca priznal, že vzhľadom na nedostatok evalvácií realizovaných projektov „rozvojovej“ spolupráce¹³, jediné, čo im ostáva, je dôverovať správam MVRO. (Rozhovor č. 13 2013) MZV sa musí venovať „rozvojovej“ spolupráci a potrebuje niekoho, kto by to reálne vykonával. Slovensko sa zaviazalo poskytnúť časť rozpočtu na tieto ciele, ale MZV na to nemá vlastné kapacity.

V rozhovoroch predstavitelia mimovládneho sektora v niektorých ohľadoch SAMRS kritizovali. Okrem iných problémov, podľa jedného respondenta z mimovládneho sektora sú ľudia na MZV „niekedy slepí a hluchí.“ MVRO im musia dodávať expertízu a zamestnanci a zamestnankyne na ministerstve niekedy jednoducho „nevedia čo sa v realite deje.“¹⁴ Platforma MVRO napríklad dodáva ministerstvu návrhy stratégií pomoci pre jednotlivé krajiny. Ľudia na ministerstve sú si vedomí skutočnosti, že bez práce mimovládok by neboli schopní pracovať, pretože im na to jednoducho chýbajú kapacity, a preto umožňujú MVRO spoluplytvárať potrebné dokumenty¹⁵.

Táto spolupráca je inštitucionálne ukotvená v Memorande o porozumení medzi PMVRO a MZV SR, v ktorom Ministerstvo uznáva „dôležitú úlohu PMVRO“. (MZV SR a PMVRO 2010) Podľa Memoranda má PMVRO „poskytovať odborné stanoviská, analýzy a iniciatívne návrhy pri tvorbe kľúčových strategických a plánovacích dokumentov rozvojovej politiky [...]

---

¹² Napríklad predstaviteľ SAMRS súhlasil, že sú od MVRO určitým spôsobom závislí, pretože „bez tých mimovládok by to nešlo“. (Rozhovor č. 13, 2013)

¹³ Dostupné sú tieto evalvácie: D&D Consulting (2013a, 2013b), Píbilová (2012), Gombitová a kol. (2011), Huba a kol. (2012) a Letková (2011).

¹⁴ Vzhľadom na kritický obsah týchto tvrdení som sa rozhodol úplne anonymizovať jeho autora alebo autorku.

¹⁵ Anonymný recenzent namietol, že „dôvodom tejto spolupráce nie je len nedostatok kapacít, ale aj rešpektovanie istého praktického know-how, ktoré rozvojové mimovládky realizáciou projektov získali.“

v súlade s potrebami MZV SR“. (Ibid.) Ministerstvo má na oplátku „napomáhať budovaniu kapacít mimovládnych rozvojových organizácií SR“ a to „finančnou podporou kapacít a organizačného zabezpečenia PMVRO, [...] finančnou podporou rozvojových projektov a programov mimovládnych organizácií“ a ko-financovaním projektov z EÚ a podporou dobrovoľníkov. (Tamže)

Tak blízka kooperácia robí z MVRO špecifického aktéra. Štruktúra politických príležitostí by ťažko mohla byť otvorenejšia. Tým sa však MVRO zároveň vzdávajú typu transakčných politických aktivistov, ktorí sú v istom zmysle opozičnými organizáciami a približujú sa komplementárnym organizáciám. Císařov prístup predpokladá politický aktivizmus na strane transakčných aktérov. Napríklad environmentálne skupiny sú aktívne v tom zmysle, že organizujú protesty, petície, happeningy, performancie, blokády, atď. MVRO takéto aktivity v súvislosti s „rozvojom“ alebo „rozvojovou“ spoluprácou nevykonávajú. Kľúčové je, že nemusia. Svoje politické požiadavky vyjadrujú priamo a dokonca ich formulujú v dokumentoch, ktoré slúžia ako návrhy pre ministerstvo. Pravdepodobne najväčším úspechom je v tomto ohľade zmena programových krajín¹⁶. Individuálni členovia PMVRO (z ČVo, SFPA a SAVIO/PDCS) preto Národný program na rok 2009 označili za „prelomový, keďže po dialógu vládnej a mimovládnej časti spoločnosti došlo k zníženiu počtu projektových krajín na 11“. (Beňáková – Mihálik – Brezáni 2010: 148-151)

Nie je preto príliš prekvapivé, že na verejnosti nepočuť kritiku ministerstva zo strany MVRO. Kritizovať zvyknú najmä nedostatok finančných zdrojov, ale vzájomná závislosť štátnych a neštátnych aktérov je podľa respondentov pokojná a vzťahy sú „dobré“. (Rozhovor č. 12, 2013) Podľa posudku OECD týkajúcom sa slovenskej „rozvojovej“ spolupráce, „blízky vzťah s ministerstvom a závislosť väčšiny MVO na zdrojoch slovenského bilaterálneho programu obmedzuje kontrolnú rolu vo vzťahu k politike, ktorú by títo aktéri mohli alebo mali napĺňať“. (OECD 2011) „Rozvojové“ mimovládky sa tak nesprávajú podľa opozičného modelu, očakávanom u transakčných politických aktivistov snažiacich sa o zmenu verejnej politiky, ale majú bližšie ku komplementárnemu modelu. Sú partnermi vláde v politike, ktorú vláda s významným príspevom MVRO formuluje a zároveň túto politiku vykonávajú. Nemajú príliš veľa priestoru pre kritiku a v tomto ohľade sú skôr potichu. Súkromne niektorí z predstaviteľov kritizujú ministerstvo najmä za to, že viac

¹⁶ Prijímatelia slovenskej „rozvojovej“ spolupráce sa delia na programové a projektové krajiny. Strednodobá stratégia na roky 2003–2008 ich definuje najdetailnejšie: „Pod programovou krajinou sa rozumie prijímateľ pomoci, s ktorým Slovensko rozvinie širšiu spoluprácu. Táto spolupráca bude mať od začiatku komplexnejší charakter a náplň. Spríjimateľom sa podpíše memorandum o porozumení a následne sa pripraví podrobná stratégia. (CSP – Country Strategy Paper) Na druhej strane spolupráca SR s projektovými krajinami bude jednoduchšia a založená na realizácii izolovaných a relatívne malých projektov“. (MZV SR 2003)

nepresadzuje partnerstvo vo svojej politike, ale verejne svojich kolegov zo štátnej správy nepranierujú¹⁷.

Tým sa dostávam k diskusii, ktorú svojou knihou Ondřej Císař (2008) vyvolal. Nasledujúc rôzne pozície Jenkinsa, Fagana a McMahona v otázke vplyvu patronátu (napríklad skutočnosti, že environmentálne, ľudskoprávne a feministické MVO sú financované zo zahraničia) rozlišuje dve tézy. Téza o kooptácii tvrdí, že nadačné financovanie vedie k profesionalizácii aktivít sociálnych hnutí a premieňa ich na umiernenějších, depolitizovaných a menej konfliktných aktérov. Naopak téza o usmerňovaní tvrdí, že ciele zahraničných nadácií sú omnoho komplexnejšie, a preto sa pri nich nedá hovoriť o sociálnej kontrole, že hlavným dopadom je profesionalizácia a že táto profesionalizácia naopak prispieva k úspešnejšiemu presadzovaniu ich cieľov. (Ibid.: 87-88) Císař sa prikláňa k druhej téze a tvrdí, že „aj keď zahraniční patróni skutočne usmerňujú miestne organizácie k profesionalizácii a formalizácii, toto usmernenie nemusí byť nutne sprevádzané depolitizáciou a umiernením v požiadavkách“. (Ibid.: 127)¹⁸ Profesionálne české aktivistické organizácie naďalej spochybňujú prevládajúce normy, avšak nerobia tak „napriek zahraničnej závislosti, ale práve vďaka nej“. (Ibid.: 128)

Komplementárny model vzájomnej závislosti medzi verejnosťou a neziskovým sektorom ide za túto debatu. MVRO sú pred-kooptované ešte predtým, než sa dostanú do vzťahu s ich finančným zdrojom – vládou. Na „rozvojovú“ spoluprácu majú podobný názor. V prípade, že kritizujú vládu, robia tak preto, že toho nerobí dost' alebo kvôli geografickému umiestneniu projektových aktivít, ale nie preto, že by nesprávne robila „rozvoj“. V rámci rozvojového diskurzu sú „rozvojové“ projekty dobré z definície a vykonávajú ich samotné mimovládky, takže „rozvoj“ ako taký nikto nespochybňuje. Tento súlad ale nie je niečo, čo by prichádzalo po finančnej podpore od štátu, ako by to mohlo byť v prípade environmentálnych hnutí a ich zahraničných donorov¹⁹. MVRO súhlasia s dôležitosťou „rozvoja“ ešte pred interakciou s vládou. Neexistuje žiaden dôvod pre kooptáciu alebo usmernenie, pretože MVRO sú pred-kooptované diskurzom, ktorý ovláda obe strany aparátu. Ako píše Sláviková a Beňáková v reakcii na Chmelárovu kritiku (2005) zahraničných finančných zdrojov Človeka v ohrození, „Človek v ohrození nie je „vazalom“ vlády USA, ani inej vlády“. (Sláviková – Beňáková 2005) Kľúčový tu je symbolický element štruktúry politických príležitostí. Štruktúra diskurzívnych príležitostí vytvára priestor pre všetky MVRO, ktoré majú „R“ vo svojom akronyme.

---

¹⁷ Preto tu opäť neuvádzam zdroje týchto tvrdení.

¹⁸ Pre zmysluplnú kritiku Císařových záverov, ktorá však s mojim výskumom priamo nesúvisí, pozri Jehlička (2009) a Novák (2013).

¹⁹ V literatúre sa však píše práve o MVRO kooptovaných donormi, ktorí oslabujú ich kritičnosť. (Např. Edwards – Hulme 1996)

O „R“ sa (takmer) nediskutuje²⁰ a uchováva si svoj význam aj medzi kritikmi. Radikálnejší aktéri a aktérky, ktorí by mohli vážne spochybňovať „rozvoj“, nie sú medzi MVRO financovanými štátom.

V tejto časti bolo mojim cieľom naznačiť smer výskumu pre odpoveď na otázku: akými aktérmi sú slovenské MVRO? Využil som tri rôzne typológie. V rámci prvej z nich bola kľúčová otázka členstva, ktorá zasadzuje MVRO do súkromného sektora ako servisné organizácie. V rámci druhej je dôležité skúmať spôsoby, akými presadzujú svoje ciele, najmä schopnosť mobilizovať občanov. Zdá sa, že svoje záujmy presadzujú priamo a nie skrz takúto mobilizáciu, čím sa približujú novým transakčným aktivistom, avšak je otázne, či vôbec sú aktivistami. Tento typ totiž predpokladá určitú formu opozície voči vláde, preto je tretím výskumným smerom otázka vzťahu k vláde. Tu sa ukazuje, že najmä verejne sa proti vláde MVRO neprejavujú, takže majú bližšie ku komplementárnym ako k opozičným organizáciám.

V nasledujúcej časti si budem klásť otázku o politickom charaktere slovenských mimovládok. Zameriam sa na ich politickú minulosť a vzťah k liberálnej demokracii, aby som ukázal smer výskumu, ktorý by sa mohol zaoberať vplyvom ich politickej minulosti na ich súčasné pôsobenie.

Kontinuita v politickom pôsobení slovenských MVO

Politická afiliácia a postoj k režimu vládnutia mimovládnych aktérov sa nepochybne dá skúmať na základe ich každodenných aktivít, avšak pôsobenie počas politicky vyhroteného obdobia jasnejšie ukazuje politickú orientáciu MVO. V tejto časti sa preto zameriam na pôsobenie pred rokom 1998. V nasledujúcej budem potom hľadať možné kontinuity medzi politickým pôsobením MVRO pred rokom 1998 a po ňom. Hoci nie všetky slovenské MVRO boli založené pred rokom 1998²¹, nielen inštitucionálna, ale aj personálna kontinuita zaisťujú relevantnosť skúmania pôsobenia časti občianskej spoločnosti v tomto období²². Za zmysluplné by som považoval aj skúmanie pôsobenia niektorých aktérov pred rokom 1989 a hľadanie kontinuit, avšak to by už výrazne presahovalo zameranie tohto článku²³.

---

²⁰ „Rozvoj“ bol do istej miery spochybnený v texte od riaditeľky Platformy MVRO Zuzany Fialovej (2013) a v texte zamestnanca Človeka v ohrození Lukáša Zoráda (2013). V rozhovoroch s respondentami z Nadácie Pontis došlo tiež k čiastočnému spochybneniu tohto pojmu. (Rozhovor č. 10 2013; Rozhovor č. 4 2013; Rozhovor č. 7 2013; Rozhovor č. 8 2013)

²¹ Pred rokom 1998 vznikli tieto MVRO: ADRA, Centrum pre európsku politiku, eRko, Evanjelická diakonia, Nadácia Integra, PDCS, Nadácia Pontis, SFPA, Slovenský červený kríž, Slovenská katolícka charita, Slovenská humanitná rada.

²² Napríklad občianske združenie Človek v ohrození založil v roku 1999 Andrej Bán, novinár, ktorý sa významne podieľal na boji proti Vladimírovi Mečiarovi.

²³ Výskum poľskej Solidarity ukazuje, ako sa široké hnutie pôsobením represívnych zložiek štátu transformovalo na omnoho menšiu skupinu disidentov, čo malo neoliberálny ideologický dopad na požiadavky artikulované v roku 1989. (Shields 2012: 55-56)

Skúsenosť s transformáciou, ktorá je hlavným špecifikom slovenskej „rozvojovej“ pomoci, bola dvojitá. Zahŕňa ako tranzíciu z reálneho socializmu na liberálnu demokraciu v roku 1989, tak zo semi-demokratického režimu medzi rokmi 1993 – 1998 späť na liberálnu demokraciu²⁴. Počas vlády Hnutia za demokratické Slovensko vedeného Vladimírom Mečiarom boli slovenské MVO silno podporované zo zahraničia a mobilizovali obyvateľstvo v snahe zamedziť Mečiarovmu opätovnému zvoleniu. Jeho vláda bola považovaná za nedemokratickú, keďže porušila niekoľko liberálne-demokratických princípov. Niektoré slovenské MVO sa proti nemu zjednotili a ich hlavným cieľom bolo mobilizovať najmä mladých ľudí, aby volili liberálne-demokratické strany. MVO teda boli veľmi politizované. Ako píše Malová, „dynamika občianskej spoločnosti na Slovensku naznačuje, že počas demokratickej tranzície sa aktéri mobilizovali hlavne pre realizáciu politických cieľov“. (Malová 2008: 361) Ich možnosti ovplyvňovať verejnosť sa značne zväčšili vďaka pomoci zahraničných donorov združených vo Fóre donorov. (Tóth 2006) Otázka, ktorú si treba položiť pre ďalší výskum je, či sa dnešné MVRO správali v tom čase podobne politicky ako ostatné MVO. Napríklad Nadácia Pontis sa podieľala na kampani Rock volieb, SFPA a PDCS na kampani OK '98, Slovenská humanitná rada bola vo Fóre donorov sponzorujúcom tieto aktivity.

V tejto súvislosti by som chcel poukázať na tri prvky v súvislosti so slovenskými MVO v tom čase. Po prvé, je treba si položiť otázku politického smerovania ich vtedajších aktivít. Vtedy boli (pozri napr. Pufflerová 1998) a dnes často sú reprezentované ako nestranné – ako usilujúce iba o to, aby ľudia prišli k voľbám, alebo aby ľudia diskutovali o danej situácii. Napríklad Bútora píše, že ich cieľom bolo „zvýšiť povedomie občanov o voľbách, povzbudiť ich, aby volili a zaručiť férový priebeh skrz nezávislý občiansky dozor“. (Bútora 2007: 21) Tento takmer apolitický obraz, v ktorom politika získava technický ráz férovej hry, na ktorú stačí dohliadať, však Bútora na tej istej strane nahrádza omnoho politickejšou reprezentáciou, keď tvrdí, že slovenské MVO „dosiahli značnú verejnú reputáciu v boji proti nedemokratickým praktikám premiéra Vladimíra Mečiara a jeho vláde“. (Ibid.) Takéto tvrdenia sa pohybujú medzi politickými a depolitizujúcimi reprezentáciami udalostí pred rokom 1998. Hoci Pontis či PDCS jednoznačne patrili k spolitizovaným aktérom, dôslednejší výskum by bol potrebný v súvislosti s ďalšími, najmä kresťanskými, organizáciami a ich pôsobením v nedávnej minulosti.

S tým súvisí druhý bod, ktorý rovnako vyžaduje hlbší výskum medzi reprezentantmi vtedajších MVO. Obvyklý naratív o tomto období hovorí

---

²⁴ V roku 2012 tento režim označil Tom Nicholson na základe štúdia kauzy Gorila za „ovládnutie štátu“ (Nicholson 2012: 64) tvrdiac, že „niektoré politické strany sú vlastnené oligarchami; že oligarchom dokonca patria aj členovia vlády alebo poslanci; že demokracii čiastočne vnucujú svoj smer“. (Ibid.: 65)

o zjednotení celej občianskej spoločnosti v boji proti Mečiarovi. V roku 1994 sa 16 MVO združilo v Grémium tretieho sektora. Bútora píše, že “[Grémium] bolo jedinečné v tom, že inkorporovalo všetky kľúčové oblasti občianskej aktivity, čím si zaistilo legitimitu a širokú podporu“. (Ibid.: 25) Takisto Malová považovala opozíciu občianskej spoločnosti voči Mečiarovi za „sociálne hnutie“. (Malová 2008: 361) Avšak podľa Búzika Grémium tretieho sektora reprezentovalo iba tie občianske združenia, ktoré boli „politicky naklonené alebo priamo ovládané vtedajšou politickou opozíciou“. (Búzik 2013) Otázkou ostáva, aká časť neziskového sektora sa postavila do šiku proti Mečiarovi a aká hájila svoje záujmy bez toho, aby mala potrebu sa takýmto spôsobom politicky angažovať a najmä kde vtedy stáli dnešné MVRO alebo ich dnešní predstavitelia?

To ma privádza k tretiemu bodu, že práca MVO nemusela byť len politická, ale mohla byť aj stranícka pri zjednocovaní sa proti jednej konkrétnej politickej koalícii. Diskurz o MVO depolitizoval ich prax v tom čase a udržuje ich apolitický imidž aj dnes. Avšak mimovládky boli pripravené politicky konať a bojovať „proti nedemokratickým praktikám premiéra“, ako píše Bútora. Ak ale konali explicitne politicky, komu tým implicitne pomáhali? Nepochybne by sa dalo medzi voličmi skúmať, čo a ako ich vtedy ovplyvnilo, aby išli k voľbám. Či *politika* MVO mala za následok vyšší zisk napríklad HZDS, SDK alebo SDL. V tom čase anti-komunistický diskurz do určitej miery diskreditoval (postkomunistickú) sociálno-demokratickú časť politického spektra. (Pre ČR pozri Koubek – Polášek 2013) Chmelár (2005) v tomto zmysle píše o infraštruktúre slovenského neoliberalizmu, ktorý zahŕňa nasledujúce MVO – Inštitút pre verejné otázky, Alianciu Fair Play, Transparency International, Nadáciu Pontis, Človeka v ohrození a MESA 10. Jeho článku však tiež chýba empirický výskum.

Takisto sa dajú skúmať vtedajšie politické preferencie aktivistov a aktivistiek ako aj nimi publikované letáky, či plagáty a iné texty a v nich významy napríklad pojmov sloboda, politika alebo občianske práva²⁵. Výskum by sa tak mohol zaoberať otázkou, komu prospievala na prvý pohľad čisto technická a nepolitická práca a komu prospieva dnes, keď sa slovenské MVRO angažujú v krajinách, v ktorých prebehli farebné revolúcie či arabská jar.

Boj proti Mečiarovi kladie ešte jednu otázku ohľadom charakteru slovenských MVO – ich vzťah k demokracii. Ich kritika sa vtedy zamerala hlavne na porušovanie pravidiel liberálnej demokracie. (Pozri napr. Pufflerová 1998) Otázkou, ktorú by sme si mali klásť, bol ich vtedajší postoj k úrovni občianskej participácie na demokracii. Bolo ich cieľom v roku 1998 v prvom rade dostať

---

²⁵ Mýty búrajúci výskum týkajúci sa významov v textoch občianskych združení počas revolúcie v roku 1989 priniesol James Krapfl (2009).

ľudí k voľbám alebo ich zaangažovať do širšej diskusie o demokratickej organizácii spoločnosti? Zaujímala ich napríklad demokracia (alebo jej absencia) v pracovnom procese v korporáciách?

Búzik nasleduje Habermasov koncept občianskeho privatizmu (Habermas 2000: 65)²⁶, ktorý poukazuje na depolitizáciu verejnej sféry a tvrdí, že „[v]äčšina závažných politických rozhodnutí, ktoré mali hlbší historický dosah, prebehla [za posledných dvadsať rokov] v súlade so záujmom administratívneho systému o čo najmenšiu participáciu verejnosti. Toto tvrdenie možno vzťahovať aj na často vyzdvihovaný boj tzv. tretieho sektora proti mečiarizmu, ktorý je často považovaný za najväčšiu participáciu verejnosti na politických procesoch na Slovensku po roku 1989“. (Búzik 2013) Nepovedal by som, že cieľom slovenských MVO bola „čo najmenšia participácia verejnosti.“ MVO často tvrdia opak. Nízka participácia však môže byť výsledkom fungovania súčasnej formy liberálnej demokracie na Slovensku s jej profesionálnym občianskym sektorom. Otázkou ostáva, aký máme neziskový sektor na Slovensku. Aká časť z neho sú malé MVO, v ktorých finančné tlaky a snaha o inštitucionálne prežitie vedú k zmenám základných noriem, ako na to poukazuje výskum? (Banks – Hulme 2012: 12)

Problémom Mečiarovej vlády pre niektoré MVO bolo, že porušovala pravidlá liberálnej demokracie a prikláňala sa k autoritárskemu Rusku, čím proti sebe popudila Západ. (Pozri napr. Tóth 2006) Je samozrejme chvályhodné, že bojovali proti autoritatívnym praktikám a ich elitársky prístup spojený s podporou zo zahraničia pri presvedčovaní ľuďí, aby volili, je akceptovateľný vo svetle autoritárskej hrozby a násilných praktík režimu v tom čase. Avšak nie je takýto prístup zároveň pochybný v problematike miery participácie? Hlavnou otázkou potom je, či neexistuje kontinuita medzi politickým konaním proti Mečiarovi a súčasnou praxou. Nie je táto prax príliš elitárska a smerujúca zhora nadol, nepredstiera, že je apolitická, hoci predstavuje reálnu politickú silu a nie je často aj stranícka, ak implicitne podporuje konkrétne politické sily?

Liberálne-demokratická forma vlády často v sebe obsahuje poručníctvo, keď sa snaží viesť obyvateľstvo určitým smerom podľa svojich cieľov. Vláda sa často snaží presvedčiť „svoj“ ľud pomocou motivovania a trestania, aby sa správal tak alebo onak. Vychádzali v boji proti Mečiarovi MVO zdola, alebo sa snažili presvedčať ľuďí o dôležitosti volieb, aby porazili nenávideného odporcu a pôsobili tak na nich zhora?

---

²⁶ Občianskym privatizmom Habermas označuje „záujem administratívneho systému o výkony riadenia a zabezpečovania s menšou participáciou (verejnosti) na legitimitačnom procese [...] Občiansky privatizmus tak zodpovedá štruktúram depolitizovanej verejnej sféry“. (Habermas 2000: 65)

Otázkou je, či týmto spôsobom fungujú dnes. Výskum by sa mohol zaoberať ich prístupom k farebným revolúciám a Arabskej jari²⁷. Aký model „občianskej spoločnosti“ podporujú v Tunisku²⁸? Napríklad cieľom Nadácie Pontis je „podporiť aktívnu participáciu občianskej spoločnosti na tvorbe verejnej politiky“. (Pontis 2013) Táto podpora „vychádza z budovania kapacít jednotlivých organizácií, či už prostredníctvom grantových schém, tréningových programov v oblasti projektového manažmentu, zvyšovania advokačných zručností, vedomostí o cykle tvorby práva, komunikácie s cieľovou skupinou advokačných aktivít a médiami, budovania trvalej udržateľnosti a fundraisingu, alebo poskytovania konzultácií s odborníkmi v daných sektoroch“. (Ibid.) Ide o model profesionálne organizovaného transakčného aktéra financovaného do veľkej miery zahraničnými donormi, ktorý podporuje formu občianskej spoločnosti korešpondujúcu s liberálnou demokraciou. V jej rámci sa veľká časť spoločnosti nezúčastňuje politiky, okrem volieb každé štyri roky. Otázkou je, či sa tento prístup premieta aj do praxe slovenských MVRO. Existujúci výskum pritom poukazuje na absenciu podpory participatívnym projektom, ktoré by zahrňovali celé komunity v súlade s partnerským prístupom. (Fialová 2011: 7, pozri aj nižšie)

Cieľom tejto časti bolo klásť otázky ohľadom pôsobenia mimovládneho sektora vrátane časti MVRO pred rokom 1998 v boji proti vláde Vladimíra Mečiara a o vzťahu mimovládok k liberálnej demokracii. Jasnejšia politická profilácia v politicky vyhrotenom období umožňuje lepšie chápať kontinuitu v politických aktivitách MVRO dnes²⁹. V nasledujúcej časti sa zameriam na existujúci výskum, aby som mohol odpovedať na otázku akým spôsobom politicky pôsobia slovenské MVRO v súčasnosti.

Politické prvky v súčasnom pôsobení slovenských MVRO

Rozsah aktivít slovenských MVRO je značný. 62% sa venuje „rozvojovým“ projektom, 24% ponúka technickú podporu pri prírodných katastrofách a rekonštrukcii. (Brezáni 2013) Vo všeobecnosti sú slovenské MVRO aktívne v

---

²⁷ Podľa Polese a Ó Beacháina (2011: 116) sa ohľadom farebných revolúcií „všetko začalo“ na Slovensku v roku 1998 [...] Slovensko predstavovalo prototyp stratégie, ktorá mala byť vytvorená v nasledujúcich rokoch a obsahovala všetky kľúčové prvky okrem pouličných protestov“.

²⁸ Podľa Císařa zahraničné nadácie podporujú určitý typ českých MVO nie preto, že by išlo o konšpiráciu, ale preto, že sa držia cesty, „ktorou sa americká politika uberala od 60. rokov“. (Císař 2008: 122) To znamená, že reprodukovujú vzorec podpory malých profesionálnych advokačných organizácií tak, ako to robili doma. Podobne to môže byť v prípade napríklad Nadácie Pontis. Tiež podporuje určitý typ MVO, pretože sama tak funguje (pre kritiku tohto spôsobu fungovania. (Pozri Jehlička 2009: 116)

²⁹ Hoci je podľa mňa zmysluplné skúmať túto závislosť na minulosti (path dependence) v prípade slovenských MVRO, takisto by bolo zaujímavé skúmať normalitu spôsobu ich fungovania v širšom kontexte napr. európskych MVRO. Hlavným faktorom by potom nemusela byť iba minulosť, ale napodobovanie zahraničných vzorcov a v prípade nových MVRO jednoducho vstup do určitého existujúceho habitu.

rovnakých oblastiach ako MVRO z iných krajín z OECD. K tomu slovenské mimovládky exportujú slovenskú transformačnú skúsenosť.

V tejto časti sa zameriam na ich aktivity, ktoré sú nejakým spôsobom viac alebo menej politické. V prvom rade je to ich advokačná aktivita vo vzťahu k verejnosti, ktorá je úzko spojená s reprezentáciami a problematikou reprodukcie koloniálnych stereotypov. Ďalšími politickými oblasťami sú problematika korupcie a úsilie o dosahovanie participácie (vlastníctva) na strane príjemcov pomoci.

65% slovenských MVRO sa nejakým spôsobom podieľa na verejných kampaniach. Viac ako polovica tvrdí, že ich hlavným cieľom je „pomáhať pri presadzovaní medzinárodných princípov rozvojovej spolupráce na národnej alebo európskej úrovni“. (Brezáni 2013) Jedna tretina týchto MVRO sa usiluje o to, „aby vláda napĺňala svoje záväzky pri podpore rozvoja“ alebo „sa snažia meniť konkrétne vládne rozvojové politiky“. (Ibid.) MVRO sa tak usilujú o ovplyvnenie vládnej politiky, ale robia tak nekonfliktným spôsobom, na rozdiel od napr. environmentálnych skupín, ktoré niekedy využívajú protesty a podobné konfrontačné aktivity.

Takáto lobistická alebo advokačná forma aktivity je spojená so zvyšovaním verejného povedomia. 90% MVRO „chce zvýšiť úroveň povedomia, [...] 50% chce zaistiť verejnú podporu pre rozvoj“. (Ibid.) Na dosiahnutie svojho cieľa napríklad briske odpovedajú médiám, jedna štvrtina MVRO vedie proaktívne kampane, vydáva bulletiny a newslettery. Mnohé organizujú verejné akcie (ako napr. Rozvojový deň, či Deň Afriky), školenia, vydávajú publikácie, atď. Niektoré sa angažujú v globálnom vzdelávaní na základných a stredných školách a Nadácia Pontis spolupracuje s vysokoškolskými vyučujúcimi zaoberajúcimi sa „rozvojom“ (ako som napríklad ja).

Je otáznosť, ako vnímať takéto snahy o zvyšovanie povedomia medzi verejnosťou vzhľadom na skutočnosť, že Nadácia Pontis a Človek v ohrození (a pravdepodobne aj ostatné MVRO) v prvom rade propagujú svoje aktivity namiesto menej častého poukazovania na globálne problémy. Analýza diskurzívnych konštrukcií legitimizácie v textoch dvoch zmienovaných organizácií ukazuje, že MVRO vo svojich textoch rôznym spôsobom legitimizujú svoje projekty (dosiaľ nepublikovaný vlastný výskum). To, čo naopak chýba, je kritická diskusia o týchto projektoch³⁰.

Ďalším problémom je, že „rozvojové“ projekty a ich PR sú do veľkej miery financované z peňazí daňových poplatníkov. Vláda má pravdepodobne záujem prezentovať svoju činnosť bez kritického pohľadu. Otázkou je, či toto má byť jej úloha. Má sa vláda usilovať o podporu pre nejakú svoju politiku, alebo má

---

³⁰ Treba však zmeniť kampaň Ži fiér Platformy MVRO, ktorá artikulovala prepojenia krajín globálneho Severu a Juhu najmä skrz individuálne konzumné vzorce.

byť táto politika predmetom demokratickej diskusie pred voľbami, ktoré o nej rozhodnú? V prvom prípade by dochádzalo k poručeniu zo strany vlády, ktorá sa snaží ovplyvňovať verejnosť skrz MVRO³¹. Hoci Slováci a Slovenky podľa prieskumov chcú pomáhať („rozvojovú“ spoluprácu podporuje 70% (FOCUS 2009: 15); respektíve 84% respondentov a respondentiek (Eurobarometer 2011: 9)), ich vzťah v skutočnosti môže byť omnoho vlažnejší, ako to pre SME povedala aj bývalá predsedníčka PMVRO, Nora Beňáková (2011), pretože prieskumy využívajú značne manipulatívne techniky³². Výskum by sa mohol zamerať na odlíšenie konceptu „zvyšovania povedomia“ a „indoktrinácie“ a analyzovať konanie vlády a MVRO na takto definovanej škále. „Zvyšovanie povedomia“ totiž môže byť eufemizmom pre „indoktrináciu“, keďže je možné, že vláda sa snaží primäť ľudí, aby podporovali niečo, o čo možno nemajú v skutočnosti záujem. (Vid' poznámka 32 a Profant 2015)

Globálne vzdelávanie sa môže zdať omnoho menej problematické, keďže sa od vlády očakáva, že rozhodne o školskom kurikule. Avšak aj tu by možno bolo vhodné brať do úvahy názory rodičov (ale najmä občanov) priamo a nie nutne skrz voľby (ktorých hlavnou témou školské kurikulá nikdy neboli³³). Na Stretnutí pracovnej skupiny Globálne a rozvojové vzdelávanie, 8.2.2013, úradníčka z ministerstva dokonca povedala, že by bolo lepšie nesnažiť sa presadiť globálne vzdelávania do škôl cez rodičov, ktorí by mu mohli odporovať, pretože „sú sebeckí a chcú šťastie iba pre svoje deti.“ Tomáš Bokor z Človeka v ohrození v rozhovore pre denník SME podobne uviedol: „My netlačíme na špeciálny predmet, podobné medziriadkové vzdelávanie je lepší spôsob.“ (Bokor 2012) Opäť sa tak stretávame s problémom demokracie a poručeniu, ak štát učí deti myšlienkam, ktorým občania môžu odporovať. Takýto postoj je príkladom top-down prístupu, v ktorom sa rozhoduje o slovenskej „rozvojovej“ spolupráci. Rozdiel medzi strednou triedou, ktorá si kupuje Fair Trade výrobky a opovrhovanou triedou chudobných, ktorá si ich nemôže dovoliť (pozri Varul 2011), sa tu analogicky reprodukuje medzi „osvieteným“ urbánnym mimovládny sektorom (avšak určite nie celou slovenskou strednou

³¹ V Rakúsku viedol konflikt medzi potrebou pozitívnej reprezentácie vládnej politiky a snahami o vzdelávaciu (a kritickú) verejnú komunikáciu na strane MVRO k nahradeniu MVRO súkromnou PR agentúrou. (Maral-Hanak 2003: 100)

³² Otázky v prieskumoch k tejto téme sú značne sugestívne a ponúkajú odpovede typu „Nemali by sme zvýšiť pomoc rozvojovým krajinám, hoci sme to sľúbili“ (Eurobarometer 2011: 27) alebo sú formulované tak, aby sa finančná záťaž zdala byť čo najmenšou: „Ak by to záviselo od Vás, súhlasili by ste s tým, aby slovenská vláda zvýšila príspevok na pomoc rozvojovým krajinám o 10 centov teda na 1,10 eura mesačne v prepočte na obyvateľa?“. (FOCUS 2009: 39) Ani takto formulované otázky však nevedli k väčšinovej podpore nárastu. Príklad z Rakúska ukazuje, že opačne sugestívne otázky spájajúce zvýšenie pomoci s poklesom sociálnych výdajov v Rakúsku viedli k poklesu podpory z 80% na 33%. (Grausgruber – Holley in Maral-Hanak 2008: 110) Platí viac za „potraviny a ďalšie produkty z rozvojových krajín a tým podporiť tam žijúcich ľudí“ (Eurobarometer 2011: 53) je ochotných 34% respondentov a respondentiek. V Českej republike si Fair Trade produkty kupuje iba 5% (Kouřil 2010) a ťažko očakávať, že by táto cifra mohla byť na Slovensku vyššia (pre detailnejšiu analýzu pozri Profant 2015).

³³ Do istej miery túto problematiku artikulovali v súvislosti so zavádzaním náboženskej výchovy do škôl KDĽ. Kvôli neustále rastúcim sporom medzi katolíckou cirkvou a ľudskoprávnymi aktivistkami a aktivistami ohľadom rodovej problematiky alebo LGBT+ tém by mohlo dôjsť k zmene významu tejto témy pre predvolebné kampane.

alebo vyššou vrstvou) a zaostalými rodičmi, ktorých deti je treba viesť, aby nám priniesli lepší svet. Nikdy som však nikoho v tomto sektore nepočul hovoriť o možnosti silnejšieho regulovania (a teda politizácie) komerčnej propagandy (napr. reklamy) namiesto snahy o „zvyšovanie povedomia“ zo strany štátu a MVRO.

Ďalšou spornou oblasťou je otázka korupcie. Platforma MVRO dosiaľ publikovala dve rozsiahlejšie analýzy svojich členských organizácií a zaoberala sa v nej aj týmto problémom. (Fialová et al 2012; Fialová 2011) Drvivá väčšina členov Platformy označila piaty Istanbulský princíp – „transparentnosť a zodpovednosť“ – za „absolútne dôležitý“. (Fialová et al 2012: 11) Predstavujú si pod ním publikovanie výročných správ, relevantných informácií na webe, audity a transparentné využívanie zdrojov. „Odpoveďou na otázku, čoho by sa organizácie v tomto okruhu otázok nemali dopustiť, bola jednoznačná – korupcie“. (Ibid.: 12) Všetky respondentky a respondenti odmietli korupciu, a to najmä na Slovensku, „no vyhnúť sa korupcii priamo na mieste v rozvojových krajinách označili za zložitejšie, hlavne ak je snaha dodržať časový plán projektu. Korupcia preto podľa niektorých môže byť aj otázkou prispôsobenia sa kultúre krajiny“. (Ibid.) MVRO nemajú problém s platením za použitie mostu, ak je na území rebelov, alebo zaplatia, ak ich zastaví auto a sú od nich požadované peniaze. Zaznelo tiež, „že s miestnou vládou treba spolupracovať aj keď je skorumpovaná, inak by sa nedosiahli výsledky“. (Fialová 2011: 9) Na druhú stranu však jedna respondentka na korupciu odmietla pristúpiť a vybavovanie sa natiahlo na tri mesiace. (Fialová et al 2012: 12)

Vidíme tu obvyklý argument, že je treba sa prispôbiť lokálnym korupčným praktikám, aby sa veci pohli ďalej a toto je považované za dôležitejšie ako odmietnutie korumpovať miestnych úradníkov a úradníčky. Je otázne, akým spôsobom by sme mali normatívne vnímať korupciu a nie je tu priestor pre takúto argumentáciu. Dôležité však je, že MVRO sa na jednu stranu hlásia k princípom transparentnosti a prezentujú sa ako transparentné voči verejnosti, no na druhú stranu akceptujú netransparentné správanie ako nevyhnutné. Úprimnejšie (ale možno menej taktické) by bolo verejne sa prihlásiť k dvojakému metru a odmietnuť napríklad „dobré vládnutie“ ako kultúrne invazívne. K tomu samozrejme nedochádza, avšak takýto prístup by mohol vyvolať hlbšiu debatu o tomto veľmi politickom fenoméne a podporiť komplexnejšie a menej manicheistické vnímanie korupcie. (Pozri napr. Haller – Shore 2005)

Nemenej problematické je, že pripisovanie korupcie napr. v Keni alebo v Južnom Sudáne miestnej kultúre a implicitné vnímanie korupcie na Slovensku ako deviácie od normy, reprodukuje koloniálne stereotypy morálneho Ja a amorálneho Iného. O tom, že korupcia by mohla byť súčasťou miestnej kultúry aj na Severe, sa nediskutuje.

Politickú otázku týkajúcu sa participácie miestneho obyvateľstva otvorila analýza tretieho Istanbulského princípu (Dôraz na posilnenie postavenia ľudí, demokratické vlastníctvo a aktívnu participáciu.). Ukázala, že iba štvrtina respondentiek a respondentov bola schopná na príkladoch dokázať, že „naozaj dôsledne uplatňujú demokratické vlastníctvo“. (Fialová 2011: 7) Podľa Fialovej „[d]emokratické vlastníctvo a aktívna participácia ľudí, pre ktorých pracujeme, nie je najsilnejšou stránkou väčšiny organizácií [...] stále nie sú ojedinelé prípady, kedy myšlienka projektu vzniká na Slovensku a k nej sa potom hľadá partner a vhodná cieľová skupina“. (Ibid.) Jej riešenie je symptomatické: „Možno stojí za úvahu ponúknuť vzdelávanie o technikách zapojenia komunit do tvorby ich vlastnej budúcnosti“. (Ibid.) Ako na to poukázalo množstvo kritičiek a kritikov participatívneho prístupu, riešením problémov participatívnych projektov je zlepšiť „techniky zapájania komunit“. Hlbšie problémy spojené s týmito projektami však „techniky“ často nie sú schopné vyriešiť. (Pozri napr. Kapoor 2002; Mosse 1994)

Nakoniec by som sa chcel stručne zamerať na otázku vizuálnej reprezentácie. (Pozri aj Profant 2013b) Pre porovnanie, analýza nemeckých billboardov s témou „rozvojovej“ pomoci dochádza k záveru, že „plagáty slúžia vlastnej afirmácii vyššej hodnoty bielej identity a tým udržujú súčasné vzťahy dominance, keďže zvýhodňujú bielych. Zároveň depolitizujú, dehistorizujú vzťahy medzi globálnym Severom a Juhom“. (Kiesel – Bendix 2010: 483, pre veľmi podobný argument týkajúci sa reprezentácií britských MVRO pozri Dogra 2014) Analýza fotografií z projektu „Afriktivity“ od fotografky Zuzany Halanovej a fotografa Daniela Laurinca dochádza k podobným záverom. (Fecenková 2013) Halanová a Laurinc fotili slovenské „rozvojové“ projekty v Keni a prezentovali ich na výstavách po celom Slovensku vrátane niekoľkých denníkov. (Např. denník SME alebo ženský magazín Emma) Fotky obsahovali obvyklé stereotypy chudobných detí, bieleho muža ako záchrancu, dôležitosti vzdelávania, blízkosti Keňanov a Keňaniek k prírode, chudoby v slamoch a chorôb a invalidity. Tieto stereotypy posilňujú obraz Severu v pozícii „ochrancu a dobrodínca“ Juhu a zároveň depolitizujú problémy medzinárodnej politiky. (Ibid.)³⁴

Zaujímavú výnimku predstavuje kampaň Fair Trade z roku 2008 (zč 2008)³⁵. Použila tváre slovenských celebrit s nesúhlasiacimi grimasami, logom Fair Trade a textom: „Nespravodlivosť nám nie je pochuti.“ Kampaň sa síce nezaoberala príčinami nespravodlivosti a namiesto problematických praktík na

---

³⁴ Posledné kolo súťaže Ľudské práva v rozvojovej spolupráci vo fotografiách z globálneho Juhu ukazuje miestami menej stereotypný prístup. Napríklad víťazná sada fotografií ukazuje mužského pôrodného asistenta z Kene v bielom laboratórnom plášti. (Markovič 2013)

³⁵ (Ne)prekvapivo sa článok nachádzal v sekcii „Koktail“ (Pravda) a nie v nejakej serióznejšej sekcii ako napríklad „Správy“ alebo „Téma“.

Severe sa hlavnou referenciou stala „chut“, avšak nereprodukovala stereotypy a termín „nespravodlivosť“ dokonca naznačoval cestu k politizácii problematiky. Zároveň táto kampan' prináša výskumnú otázku týkajúcu sa tzv. celebritného humanitarizmu, ktorý v zahraničnej literatúre získava na význame. (Pozri napr. Kapoor 2012) Aké dopady majú kampane, do ktorých sa zapájajú celebrity? Zjednodušujú komplexné problémy a legitimizujú širšie nerovné mocenské vzťahy, pričom v prvom rade slúžia na zaistenie pozornosti pre samotné celebrity, alebo majú reálne pozitívne dopady pre konkrétnych ľudí na globálnom Juhu?

Záver

Cieľom tohto článku bolo v prvom rade klásť otázky relevantné pre skúmanie slovenských MVRO. Aby som sa vôbec mohol pýtať, akými aktérmi sú tieto organizácie, použil som tri existujúce typológie. Počet členov a vzťahy medzi členmi (a klientmi) naznačujú, že ide o servisné organizácie patriace do súkromného sektora. Schopnosť presadzovať svoje záujmy a nízky počet členov ich približujú k transakčnému aktivizmu. Je však otázne, či sa dá vôbec hovoriť o aktivizme, keďže ich vzťah k vláde je omnoho viac komplementárny ako opozičný. Typológia Petrovej a Tarrova sa viac hodí na aktivistov, ktorými sú slovenské MVRO, na rozdiel od mnohých zahraničných, len do veľmi malej miery. V tomto prípade je vhodnejšia tretia typológia, ktorá konceptualizuje úroveň aktivizmu odlišujúc opozičný typ MVO od komplementárneho.

Pre ďalšie snahy typologizovať slovenské MVRO je dôležité sa zamerať na diskurzívny súlad s ich hlavným donorom – štátom – a na základe tejto charakteristiky ich odlišovať od ostatných, napr. environmentálnych skupín, kde môžu byť rozpory viditeľnejšie a môžu sa prejavovať aj vo verejnom vystupovaní voči štátnym aktivitám.

Druhá hlavná otázka článku sa týkala politického charakteru slovenských MVRO. Považujem za zmysluplné skúmať kontinuitu medzi konaním MVO pred rokom 1998 a súčasnými aktivitami MVRO. Ak bolo ich pôsobenie politické v boji proti vláde Vladimíra Mečiara, akým spôsobom je politické dnes? Ak vtedy podporovali liberálnu demokraciu a dnes ju šíria do iných krajín, aké to má dôsledky pre nich k hlbšej politickej participácii? A napokon, ak bolo vtedy ich pôsobenie aj stranícke, dalo by sa za také označiť aj dnes?

Hoci by bol potrebný hlbší výskum pre úplné zodpovedanie týchto otázok, dostupná literatúra osvetľuje niektoré prvky politického pôsobenia MVRO. Môj vlastný výskum problematizuje pôsobenie MVRO vo verejnej debate. Zdá sa, že ich cieľom je viac legitimizovať svoje pôsobenie, ako o ňom viesť kritickú debatu. V prípade presadzovania globálneho vzdelávania do škôl je otázne, či sú pritom rešpektované politické záujmy občanov. Korumpovanie v oblastiach realizácie projektov vyvoláva potrebu diskutovať aj o tomto

fenoméne a podrobiť slovenské MVRO kritike kvôli odlišnosti medzi ich rétorikou a praxou. Zmienovaný problém dosahovania participácie u miestneho obyvateľstva je potom kľúčový pre fungovanie „rozvojovej“ spolupráce podľa základného princípu – vlastníctva. Problematizovať však treba aj navrhované technické riešenia tohto politického problému. Reprodukcia koloniálnych stereotypov je ďalším problémom a vyžaduje si hlbšiu diskusiu o politike reprezentácií nielen MVRO ale aj štátnych inštitúcií.

Hoci ku všetkým týmto témam existujú nejaké štúdie, mojou snahou je týmto článkom klásť ďalšie otázky a naznačiť možné smery ďalšieho skúmania. Predbežná odpoveď na druhú otázku by slovenské MVRO charakterizovala ako typický produkt liberálnej demokracie, v ktorom MVO šíria hodnoty tohto zriadenia namiesto politickej aktivity, ktorá má bližšie k občanom.

Tomáš Profant je výskumný pracovník na Ústave medzinárodných vzťahov v Prahe a doktorand na Univerzite v Kasseli. Zaujíma sa o postrozvojový a postkoloniálny prístup a medzinárodnú politickú ekonómiu. V súčasnosti analyzuje diskurzy slovenskej a rakúskej rozvojovej spolupráce.

LITERATÚRA

- ARBE, S., 2012: 10 kapitol o vývoji a občianskej spoločnosti na Slovensku. Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia.
- BANKS, N. – HULME, D., 2012: The Role of NGOs and Civil Society in Development and Poverty Reduction, Working paper 171, Brooks World Poverty Institute, University of Manchester, <http://www.alisei.org/italia/studio-univ-manch-bwpi-wp-17112.pdf>.
- BÁN, A. – ČOBEJOVÁ, E., 2013: Mediálna charita či zábava? .týždeň, č. 17, 21. 4. 2013, <<http://www.tyzden.sk/casopis/2013/17/medialna-charita-ci-zabava.html>>.
- BEBBINGTON, A. J. – HICKEY, S. – MITLIN, D. C. (eds.), 2008: Can NGOS Make a Difference? The Challenge of Development Alternatives, London and New York: Zed Books.
- BEŇÁKOVÁ, N., 2011: Ochota Slovákov pomáhať? Radšej sa ľutujú, rozhovor viedol Karol Sudor, *sme.sk*, 23.11.2011, citované z <http://www.sme.sk/c/6151200/nora-benakova-ochota-slovakov-pomahat-radsej-sa-lutuju.html>
- BEŇÁKOVÁ, N. – MIHÁLIK, J. – BREZÁNI, P. 2010: Rozvojová spolupráca a Slovensko v roku 2010. In Brezáni, P. (ed.): Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej Republiky 2010. Bratislava: Výskumné centrum SFPA, s. 147-165.
- BOKOR, T., 2012: Päť eur môže zmeniť život, tvrdí Tomáš Bokor z Človeka v ohrození, rozhovor viedla Zuzana Uličianska, *sme.sk*, 28.12.2012, citované z <http://www.sme.sk/c/6649687/pat-eur-moze-zmenit-zivot-tvrdi-tomas-bokor-z- cloveka-v-ohrozeni.html>.

- BREŽÁNI, P., 2013: On the path towards the better relations: Role of the Slovak CSOs in the development assistance and aid effectiveness. RC SFPA. Available at <http://www.sfpa.sk/AfT/static/pdf/rotsc.pdf>.
- BROŽMANOVÁ GREGOROVÁ, A. (ed.), 2012: Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie. Bratislava: Iuventa – Slovenský inštitút mládeže.
- BÚTORA, M., 2007: OK 98: A Campaign of Slovak NGOs for Free and Fair Elections. In: Forbig, J. – Dobeš, P. (eds): Reclaiming Democracy. Civil Society and Electoral Change in Central and Eastern Europe. Washington D.C.: The German Marshall Fund of the United States, s. 21-51.
- BÚTORA, M., 2013: Civil society and the Third Sector. In: Bútorá, M. – Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): Slovakia 2012. Trends in quality of democracy. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 95-114.
- BÚTOROVÁ, Z. – BÚTORA, M. – STREČENSKÝ, B., 2012: Aktívne občianstvo a mimovládny sektor na Slovensku. Trendy a perspektívy. Bratislava: Včelí dom.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYARFÁŠOVÁ, O., 2010: Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. In: Sociológia 42, č. 5, s. 447-491.
- BÚZIK, B., 2013: Revolúcia dobiehajúca krízu. Kritická teória Jürgena Habermasa v sociologickom výskume. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- C.A.R.D.O., 2012: Výskumy a publikácie. dobrovoľníctvo.sk. Available at <http://www.dobrovolnictvo.sk/publikacie>.
- CÍSAŘ, O., 2008: Politický aktivismus v České republice. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- CÍSAŘ, O. – VRÁBLÍKOVÁ, K., 2013: Transnational activism of social movement organizations: The effect of European Union funding on local groups in the Czech Republic. In: European Union Politics 14, č. 1, s. 140-160.
- D&D CONSULTING 2013a: Hodnotenie štyroch slovenských rozvojových projektov realizovaných v Srbsku. <http://issuu.com/slovakaid/docs/evaluacia-srbsko-2013/1?e=7658468/5343971>.
- D&D CONSULTING, 2013b: Hodnotenie štyroch rozvojových projektov SR realizovaných v Moldavsku. [https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_32419E12DB647DBCC1257C6A0026F23E_SK/\\$File/140124_moldavsko_zaverecna_sprava_final.pdf](https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_32419E12DB647DBCC1257C6A0026F23E_SK/$File/140124_moldavsko_zaverecna_sprava_final.pdf)
- DOGRA, N., 2014: Representations of Global Poverty. Aid, Development and International NGOs, London and New York: I.B. Tauris.
- EDWARDS, M. – HULME, D. 1996: Too close to comfort? The impact of official aid on nongovernmental organizations, World Development, 24, č. 1, s. 961-973.
- EUROBAROMETER, 2011: Making a difference in the world: Europeans and the future of development aid. European Commission. Available at ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_375_en.pdf.
- FECENKOVÁ, J., 2013: "Rozvinuté" Slovensko vs. "rozvojová" Afrika. JeToTak.sk – Blog Kritická Ekonomia. Available at <http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2013/08/22/jana-fecenkova-%E2%80%99Erozvinite%E2%80%99C-slovensko-vs-%E2%80%99Erozvojova%E2%80%99C-afrika/>.
- FIALOVÁ, Z., 2011: Citlivo, poctivo, efektívne... Analýza uplatňovania Istanbulsých princípov rozvojovej efektívnosti mimovládnymi organizáciami na Slovensku.

Platforma MVRO. Available at <http://www.mvro.sk/sk/e-kniznica/category/2-publikacie?download=1084:analyza-uplatnovania-istanbulske-principov-rozvojovej-efektivnosti>.

- FIALOVÁ, Z. – FRANKOVSKÁ, V. – MICHALCO, J. – POTANOVIČOVÁ, M. – TIHLÁRIKOVÁ, A., 2012: Etika a efektivnosť – bližšie k medzinárodným štandardom. Správa z prieskumu názorov slovenských mimovládnych rozvojových organizácií. Platforma MVRO. Available at <http://www.mvro.sk/sk/e-kniznica/category/2-publikacie?download=1362:prieskum-mvro-etika-a-efektivnost-blizsie-k-medzinarodnym-satndardom>.
- FOCUS, 2009: Rozvojová pomoc. Záverečná správa z výskumu verejnej mienky pre spoločnosť Nadácia PONTIS. FOCUS. Available at www.nadaciapontis.sk/tmp/asset_cache/link/0000023449/091020_RP2009_sprava_web.pdf.
- FRIDELL, G., 2007: Fair Trade Coffee. The Prospects and Pitfalls of Market-driven Social Justice. Toronto: University of Toronto Press.
- GOMBITOVÁ, D. – SODOMKA, V. – NAVRÁTIL, M. – STIBITZ, M. – WILIMSKÝ, D., 2011: Zpráva z evaluace projektů rozvojové spolupráce ČR a SR v Bosně a Hercegovině. D&D Consulting pre MZV ČR, MZVaEZ SR a UNDP Bratislava. Cit z http://www.mzv.cz/file/751935/BOSNIA_H_hodnotiaci_sprava_DDC_final.pdf
- HABERMAS, J., 2000: Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu. Praha: Filosofia.
- HALLER, D. – SHORE, C., 2005: Corruption. Anthropological Perspectives. London, Ann Arbor: Pluto Press.
- HORKÝ, O., 2011: Depoliticization, instrumentalization and legitimacy of Czech development cooperation: A case of imposed altruism? In: *Éthique et économique/Ethics and Economics* 8, č. 1, s. 120-132.
- HUBA, M. – VOLOŠINOVÁ, D. – HELBICH, J., 2012: Správa z evaluácie troch rozvojových projektov SR v Keni a Južnom Sudáne. IBS Slovakia s.r.o. pre UNDP a MZVaEZ SR. Cit z http://stary.slovakaid.sk/wp-content/uploads/2012/10/Final-report_12.pdf
- CHMELĀR, E., 2005: Milióny dolárov „nezávislým“ inštitútom. Available at <http://www.noveslovo.sk/node/19783>.
- JEHLIČKA, P., 2009: Ondřej Čiřař: Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace. In: *Mezinárodní vztahy* 44, č. 4, s. 112-117.
- KAPOOR, I., 2002: The devil's in the theory: a critical assessment of Robert Chambers' work on participatory development. *Third World Quarterly* 23, č. 1, s. 101-117.
- KAPOOR, I., 2012: *Celebrity Humanitarianism: The Ideology of Global Charity*. London and New York: Routledge.
- KIESEL, T. – BENDIX, D., 2010: White Charity: Eine postkoloniale rassismuskritische Analyse der entwicklungspolitischen Plakatwerbung in Deutschland. In: *Peripherie: Zeitschrift für Politik und Ökonomie in der Dritten Welt*, č. 120, s. 482-495.

- KLOCOKOVÁ, J., – FINDOR, A., 2008: Politika sporu a (environmentálne) nové sociálne hnutia: hľadanie vhodných analytických kategórií. In: Sociológia 40, č. 2, s. 103-126.
- KOUBEK, J., – POLÁŠEK, M., 2013: Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky? Friedrich Ebert Stiftung. Available at http://fesprag.ecn.cz/img_upload/3403f47f1c75ee9d75621c7be5f8ebdd/antikomunismus_nekonecny_pribeh_ceske_politiky.pdf.
- KOŮŘIL, P., 2010: Výsledky našeho průzkumu: Klasa, Bio a Fairtrade jsou mezi Čechy nejznámějšími certifikáty původu zboží. Společnost pro Fair Trade. Available at <http://www.fairtrade.cz/5-o-fair-trade/196-vysledky-naseho-pruzkumu-klasa-bio-a-fairtrade-jsou-mezi-cechy-nejznamejsimi-certifikaty-puvodu-zbozi/>.
- KRAPFL, J., 2009: Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločnosť v Československu po 17. novembri 1989, Bratislava: Kalligram.
- LETKOVÁ, Z., 2011: Evaluation Report. Projects Implemented within the Slovak Official Development Assistance in the Islamic Republic of Afghanistan. SlovakAid and UNDP. Available at http://issuu.com/slovakaid/docs/z__vere__n__spr__va-z-evalu__cie_a/1?e=7658468/5344074.
- MALOVÁ, D., 2008: Občianska spoločnosť, sociálne hnutia, mobilizácia a protesty na Slovensku. In: Sociológia 40, č. 4, s. 347-363.
- MARAL-HANAK, I., 2008: Entwicklung kommunizieren: Öffentlichkeits und Bildungsarbeit. In: Gomes, B. – Maral-Hanak, I., – Schicho, W. (eds.): Die Praxis der Entwicklungszusammenarbeit. Akteure, Interessen und Handlungsmuster. Wien: Mandelbaum, s. 103-123.
- MARAL-HANAK, I., 2003: Entwicklung kommunizieren: Öffentlichkeits und Bildungsarbeit. In: Gomes, Bea – Maral-Hanak, I., – Schicho, W. (eds.): Die Praxis der Entwicklungszusammenarbeit. Akteure, Interessen, Handlungsmuster. Wien: Mandelbaum, s. 89-111.
- MARKOVIČ, P., 2013: Zmena prichádza zvnútra komunity. Available at http://fotosutaz.mvro.sk/images/stories/zoo/2013/fotopribeh/pm/95_zmena_prichadza-2.jpg.
- MICHÁLKOVÁ, K., 2013: Efektivita rozvojovej spolupráce slovenských mimovládnych organizácií v Keni (Diplomová práca). UK FSEV ÚEŠMV, Bratislava.
- MIKOVÁ, K. – PAULÍNIOVÁ, Z., 2002: Občianska participácia. Pre všetkých ľudí, ktorí chcú spoločne rozhodovať o mieste, kde žijú. Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia.
- MOSSE, D., 1994: Authority, Gender and Knowledge: Theoretical Reflections on the Practice of Participatory Rural Appraisal. In: Development and Change 25, č. 3, s. 497-526.
- MZV SR 2003: Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2003 – 2008, <http://www.mvro.sk/attachments/article/293/strednodoba_koncepcia_%202003-08.pdf>.
- MZV SR a PMVRO, 2010: Memorandum o porozumení medzi Ministerstvom zahraničných vecí SR a Platformou mimovládnych rozvojových organizácií.

- <http://stary.slovakaid.sk/wp-content/uploads/2010/05/Memorandum-o-porozumeni.pdf>.
- NICHOLSON, T., 2012: Gorila, Bratislava: Dixit.
- NOVÁK, A., 2013: Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu. In: Mezinárodní vztahy 48, č. 3, s. 81-103.
- OECD, 2011: Special Review of the Slovak Republic's Development Co-operation. OECD Development Assistance Committee. Available at <http://www.oecd.org/dac/peer-reviews/49512222.pdf>.
- PETROVA, T. – TARROW, S., 2007: Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity The Puzzle of East-Central Europe. In: Comparative Political Studies 40, č. 1, s. 74-94.
- PiP, 2013: Annual Report 2012. People in Peril. Available at http://www.clovekvohrozeni.sk/images/stories/CVO_VS2012_ENG_WEB-s-fotografmi.pdf.
- PÍBILOVÁ, I. 2012: Závěrečná zpráva z evaluace projektu: Prevence, výživa a komplexní podpora pro děti a rodiny postižená HIV/AIDS v distriktu Kisumu (SAMRS 2007/03/40). UNDP Bratislava a MZVaEZ SR. Cit z http://stary.slovakaid.sk/wp-content/uploads/2012/10/Final_evaluation_report_Magna_2012.pdf
- PLICHTOVÁ, J., 2010: Občianska deliberatívna demokracia a podpora jej cieľov na Slovensku. In: Sociológia 42, č. 5, s. 516-547.
- PLICHTOVÁ, J. (ed.), 2011: Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku. Teória a realita. Bratislava: Veda.
- PODOBA, J., 1998: Rejecting Green Velvet: Transition, Environment and Nationalism in Slovakia. In: Environmental Politics 7, č. 1, s. 129-144.
- POLESE, A. – Ó BEACHÁIN, D., 2011: The Color Revolution Virus and Authoritarian Antidotes. Political Protest and Regime Counterattacks in Post-Communist Spaces. In: Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization 19, č. 2, s. 111–132.
- PONTIS, 2013: Verejná politika. Pontis Foundation. Available at <http://www.nadaciapontis.sk/verejna-politika>.
- PROFANT, T., 2013a: „Rozvoj“ a moc. Sociologické analýzy moci v „rozvojovej“ spolupráci, Sociologický časopis 49, č. 2, s. 291-317.
- PROFANT, T., 2013b: Týždeň s markízou, JeToTak.sk, 3.5.2013, Citované z <http://www.jetotak.sk/editorial/tyzden-s-markizou>
- PROFANT, T., 2015: Sociálna konštrukcia Slovenska ako donora. Diskurzy slovenskej „rozvojovej“ spolupráce a ich mocenské dopady, Mezinárodní vztahy 50, č. 1.
- PUFFLEROVÁ, Š., 1998: Občianska kampaň '98 slovenských mimovládnych organizácií nie je zapojená do volebného zápasu politických strán, Changenet.sk, 25.8.1998, Citované z <http://www.changenet.sk/?section=spr&x=23526>
- REINALDA, B., 2001: Private in Form, Public in Purpose: NGOs in International Relations Theory. In: Arts, B. – Noortmann, M. – Reinalda, B. (eds.): Non-State Actors in International Relations. Aldershot and Burlington: Ashgate, s. 11-40.
- ROZHovor č. 10, 2013: Rozhovor s respondentom z Človeka v ohrození. 15.8.2013, osobne v Bratislave.

- ROZHOVOR č. 12, 2013: Rozhovor s respondentom zo SAMRS. 8.8.2013, osobne v Bratislave.
- ROZHOVOR č. 13, 2013: Rozhovor s respondentom zo SAMRS. 15.8.2013, osobne v Bratislave.
- ROZHOVOR č. 4, 2013: Rozhovor s respondentom z Nadácie Pontis. 26.6.2013, osobne v Bratislave.
- ROZHOVOR č. 7, 2013: Rozhovor s respondentom z Nadácie Pontis. 15.7.2013, osobne v Bratislave.
- ROZHOVOR č. 8, 2013: Rozhovor s respondentom z Človeka v ohrození. 15.7.2013, osobne v Bratislave.
- SHIELDS, S., 2012: *The International Political Economy of Transition. Neoliberal hegemony and Eastern Central Europe's transformation.* London and New York: Routledge.
- SLÁVIKOVÁ, E. – BEŇÁKOVÁ, N., 2005: Ad: Milióny dolárov "nezávislým inštitútom". Available at <http://www.noveslovo.sk/node/19690>.
- STREČANSKÝ, B. (ed.), 2008: *Kvadratura kruhu alebo otázka spôsobu? K niektorým otázkam verejných zdrojov v podpore občianskeho hlasu vo verejnej politike na Slovensku 1995 – 2007.* Banská Bystrica: Nadácia Ekopolis.
- TÍŽIK, M., 2011: *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku.* Bratislava: Veda.
- TÓTH, K., 2006: *História mimovládneho sektora.* PDCS. Available at <http://ngoemmanual.org/category/historia-mimovladneho-sektora/>.
- UPHOFF, N., 1995: Why NGOs are not a Third Sector: a Sectoral Analysis with some Thoughts on Accountability, Sustainability and Evaluation. In: Edwards, M. – Hulme, D. (eds.): *Non-Governmental Organisations – Performance and Accountability. Beyond the Magic Bullet.* London: Earthscan, s. 17-30.
- VARUL, M. Z., 2011: The Fear of the Fair Trade Consumer - An Informed Guess on a Form of Consumer Anxiety, Post-colonial Guilt and Anti-conquest. Available at <http://blogs.exeter.ac.uk/unfinishedbusiness/blog/2011/06/19/the-fear-of-the-fairtrade-consumer-%E2%80%93-an-informed-guess-on-a-form-of-consumer-anxiety-post-colonial-guilt-and-anti-conquest/>.
- WAISOVÁ, Š., 2010: Zmena hodnotových preferencií českej spoločnosti a tvorců zahraniční politiky jako jeden z předpokladů transformace české zahraniční politiky. In: *Sociální studia* 7, č. 4, s. 145-157.
- YOUNG D. R., 2000: Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives. In: *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 29, č. 1, s. 149-172.
- ZIAI, A., 2007: Concluding the exploration? Post-development reconsidered. In: Ziai, A., (ed.): *Exploring post-development. Theory and practice, problems and perspectives.* London: Routledge, s. 226-234.
- ZČ, 2008: Banášová aj Kassai bojujú s nespravodlivosťou fotkami (2008). Available at <http://koktail.pravda.sk/hviezdne-kauzy/clanok/55550-banasova-aj-kassai-bojuju-s-nespravodlivostou-fotkami/>.
- ZORÁD, L., 2013: Ako učíme „lenivých černochoch“ chytat' ryby. Available at <http://zorad.blog.sme.sk/c/319119/Ako-ucime-lenivych-cernochov-chytat-ryby.html>.